

Arthur Hazelius och Hannäs

25-8-1962

Den tanke hos Artur Hazelius som ledde till skapandet av Nordiska museet och Skansen — hade den sin ursprungliga grogrund i Tjust? Man har anledning anta, att så var förhållandet. Under fem år, 1841—46, var den 1833 födde Artur, en tidigt mogen och receptiv gosse, i Hannäs och stod under inflytande av en religiöst och kulturellt aktiv personlighet, komminister Thure R. Ekenstam. Med sig dit hade han också fått andlig reskost av fadern, officeren, skriftställaren och politikern Johan August Hazelius, en man av nationell och nyromantisk läggning, medlem av Manhemsförbundet, vän till Carl Jonas Love Almquist, till vars nybyggarkoloni i Värmland han en gång ämnade ansluta sig. Det var tydligen av livsåskådningsskäl som han valde landsbygdens avskildhet och lugn för sonen under dennes uppväxttid. Därför sändes Artur till Hannäs vid åtta års ålder och fick stanna där till han var tretton år.

Men varför just till Hannäs? Där om vet man ingenting bestämt, men det fanns tydligen relationer till prästen i Hannäs, som valdes till den unge Arturs uppfostrare under några viktiga år. Och Thure Eken-

stam väcker ur denna synpunkt intresse för sin person.

*

Thure Ekenstam var född på Sälla gård i Sjögestad. Denna gård hade 1746 köpts av hans farfar, kaptenen vid amiralitetet, senare kommandören Israel Ekenman. Hans son Nils Adolf Ekenman — vilken i sin ungdom varit styrman på skeppet Finland under den resa till Kina som Jacob Wallenberg skildrat i Minson på galejan — bodde också på Sälla, där han som överste och adlad af Ekenstam slutade sina dagar 1813. Han hade sju söner och sex döttrar. En av sönerna var alltså Thure, präst i Hannäs, en annan, Fabian Wilhelm, var först lektor i Linköping, blev sedan kyrkoherde i Skeda och slutligen kyrkoherde och kontraktsprost i Stora Tuna med 1818 erhållen professorstitel, en tredje, Carl Theodor, var maskiningenjör och disponent för Gusums bruk, men framförallt känd som en av tidens mest framträdande nykterhetskampare. En av döttrarna, Ebba, gifte sig med informatorn på Sälla Per Daniel Amadeus Atterbom, prästson från Åsbo, senare känd som professor och skald.

han sig åt undervisning av gossar — flickor ansågs ju inte behöva någon undervisning på den tiden. Det var så att vid Fogelvik hade redan 1813 upprättats rikets första lancasterskola — enligt växelundervisningsmetoden, som innebar att äldre elever fick hjälpa till att undervisa de yngre — och Fogelviks kapellpräster samt Tryserums klockare tjänade som lärare. Exemplet smittade komminister Ekenstam i Hannäs, som 1831 stiftade en liknande skola där. Lokal var sockenstugan och lärare komministern, som inte tog någon ersättning för detta utan endast begärde, att sockenborna skulle samla ihop en skolfond. En ambulering skolmästare antogs på Ekenstams initiativ 1836.

Samtidigt hade Ekenstam även i själva komministergården en internatskola för gossar, som kom dit från olika platser i landet. Det var alltså i denna skola Artur Hazelius placerades, men det är väl inte otroligt att han också fick hjälpa till i lancasterskolan, när han blev litet äldre.

*

I vilken mån Arturs sinne påverkades av läraren i den riktning, som sedan skulle visa sig så fruktbärande för svenskt kulturliv, vet man inte närmare. Men utan tvivel var prästens personlighet inspirerande. Och hela den lantliga atmosfären och den gamla bygdekultur som representerades av gamla bondgårdar och herresäten, av ännu bevarade gamla seder och bruk och av den gamla kyrkan från 1200-talet kan inte ha lämnat Artur oberörd.

Vid gudstjänsterna fick naturligtvis eleverna följa sin lärare till kyrkan, som var ett intressant studieobjekt. Den var på medeltida sätt byggd av gråsten samt hade en timrad klockstapel och en likaledes timrad s. k. kyrkobalk kring kyrkogården: dubbla timmermurar i manshöjd och med tak över. Sådana timmermurar var inte ovanliga i äldre tider, men de drog så mycket timmer, att regeringen på 1700-talet förbjöd uppförande av nya. I kyrkan fanns också en del medeltida träsniderier, triumfkrucifix, madonnabild, bilder av S:t Olov och S:t Barbara, dopfont från medeltiden och textilier från 1700-talet — alltså mycket, som kunde intressera en vaken gosse och befrukta hans fantasi.

Hannäs erbjöd i sin pastorala avskildhet en miljö, som utan tvivel måste ha påverkat Artur. Det har han också erkänt. På äldre dagar skrev han om Hannäsvistelsen, att "dessa år gävo mig intryck för livet", varefter han tillade, att dessa intryck stärktes "ytterligare under vandringar, dels i Norrland, dels i Dalarna, där jag som yngling genomströvade nästan varje socken och lärde mig älska lynnet och de

Arthur Hazelius

enkla sederna hos dess kärnfriska allmoget".

*

Efter de fem åren i Hannäs kallades Artur hem till Stockholm och sattes i Nya elementarskolan. I denna skola hade nämligen hans far, som hade stora pedagogiska intressen, fått en del av sina principer omsatta. Det var ju för övrigt denna skola C. J. L. Almquist på sin tid ledde. Hazelius den äldre var vid denna tidpunkt ledamot av skolans direktion, i vilken han senare, 1862—71, var ordförande.

Efter studentexamen fortsatte Artur Hazelius sina studier i Uppsala. Fil. dr blev han 1860 och sedan ägnade han några år åt lärar- och författarverksamhet. Men 1872 började han på allvar den redan tidigare inledda verksamhet som ledde till skapandet av Nordiska museet och Skansen. I detta arbete deltog aktivt hans maka, Sofia (Sofi), f. Grafström, men hon avled redan 1874. Att makarna under sina omfattande samlarresor genom landet även besökt Hannäs, därom vittnar en pennteckning av Hannäs gamla kyrka som gjorts av fru Hazelius 1865, inte långt före kyrkans läggande i ödesmål.

Om komminister Ekenstam, som sålunda haft inte ringa betydelse för Hazelius och hans gärning, må vidare sägas, att han blev kvar i Hannäs till sin död 1848, då han alltså var endast 53 år gammal. Hans maka Elisabeth, f. Nygren, och bördig från Messerby i Finland, efterlevde honom till 1877. En son till makarna var verksam som lantbrukare i V. Ed och Lofta samt representerade orten i andra kammaren 1860—72.

Tätt vid den högt på en kulle belägna ruinen av Hannäs gamla kyrka står ännu den gravsten, som hugfäster den folkkäre prästens och hans makas minne.

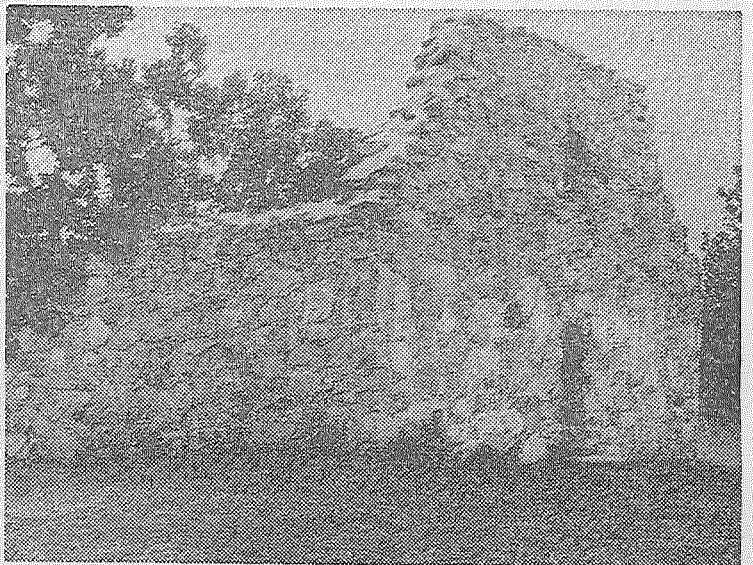
Denna pennteckning av Hannäs gamla kyrka gjordes av fru Sofi Hazelius vid ett besök i Hannäs 1865

Sälla var under denna tid en centralpunkt för den herrnhutiska fromhetsrörelsen, som utövade starkt inflytande på familjens medlemmar, inklusive Atterbom, samt även på omgivningen.

I detta sammanhang knytes emellertid vårt intresse till Thure Ekenstam, född på Sälla 1795. Han blev vid 15 års ålder student i Lund och 1815 magister i Rostock. Kom 1817 till Stockholm och tjänstgjorde som kopist i kungliga kansliets riksarkivarieavdelning innan han for till Uppsala och fortsatte sina studier, som han avslutade med prästvigning 1826.

Om det var faderns ställning och anseende eller om han hunnit skaffa sig egna förbindelser — alltnog, redan året efter prästvigningen kallades han till komminister i Hannäs av statsfrun, änkegrevinnan Wilhelmina Posse, f. de Breant, som innehade Fogelvik och därmed patronaträtten till Tryserum och Hannäs. Ännu märkligare var, att han efter ytterligare ett år fick kunglig hovpredikants namn, heder och värdighet, vilket visar, att han haft inflytelserika gynnare.

Vid sidan av de prästerliga sysslorna i Hannäs, som knappast kunde vara mycket betungande, ägnade

Hannäs gamla kyrka som ruin

Av

Jon Villskog